

OTORINOLARINGOLOŠKI ODJEL U MERKUROVU SANATORIJU U ZAGREBU 1939. - 1944.

LJILJANA OBRADOVIĆ, DUBRAVKO HABEK

Hrvatsko katoličko sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Cilj ovog medikohistoriografskog istraživanja bio je istražiti hospitalizirane pacijente na odjelu otorinolaringologije Merkurova sanatorija u Zagrebu u razdoblju za vrijeme II. svjetskoga rata od 1939. do 1944. godine. Retrospektivnim istraživanjem arhivske medicinske dokumentacije protokola Kirurške ambulante Merkurovog sanatorija koji se nalaze u Hrvatskom državnom arhivu dobiveni su podatci o broju zaprimljenih pacijenata te podjela bolesti uha, nosa i grla u četiri skupine: upale, traume, tumori i ostalo. U navedenom šestogodišnjem razdoblju na Otorinolaringološkom odjelu Merkurova sanatorija ukupno je hospitalizirano 1252 bolesnika, a najveći broj prijema bio je 1940.-1943. godine, od 9,8 do 19 % od ukupnog broja hospitaliziranih bolesnika na kirurškim odjelima Sanatorija. Zaprimljeno je i bolnički liječeno 44,7 % bolesnika s upalnim dijagnozama glave i vrata, 21,7 % s tumorskim dijagnozama, 32,3 % s ozljedama glave i vrata, te 1,4 % ostalih. Nije bilo zabilježenih ratnih strijelnih ili eksplozivnih rana, već isključivo mirnodopska kazuistika.

Ključne riječi: Merkurov sanatorij, otorinolaringologija, II. svjetski rat, povijest medicine, Hrvatska

Adresa za dopisivanje: Prof. prim. dr. sc. Dubravko Habek, dr. med.
Hrvatsko katoličko sveučilište u Zagrebu
Medicinski fakultet
Ilica 242
10000 Zagreb, Hrvatska
E-pošta: dhabek@unicath.hr

UVOD

Godine 1924. u Merkurovu društvu u Zagrebu stvorila se inicijativa za izgradnju sanatorija koji bi bio namijenjen Merkurovim osiguranicima, ali i drugim bolesnicima koji su plaćali privatno zdravstveno osiguranje. Tako je početkom 1929. godine Društvo kupilo vilu Pogorelec na Florijanskom putu, a arhitekt Ignjat Fischer je odabran da izradi nacrt sanatorija, jer je već projektirao Kliniku za ženske bolesti u Petrovoj ulici, Kirurško-ginekološki odjel Opće bolnice u Bjelovaru, sanatorij u Klaićevoj i druge zdravstvene ustanove. Već za godinu dana, 1. siječnja 1930. godine "Jutarnji list" piše i svečano najavljuje otvaranje Merkurova sanatorija za nedjelju, 5. siječnja, gdje se navodi da je sanatorij smješten na prekrasnom mjestu s mnoštvom svježeg zraka i sunca, divnim pogledom na Savsku dolinu i Zagrebačku goru, udaljen tek 25 do 30 metara od ceste; bolesničke sobe su lijepo opremljene i namještene, udobne i tople sa centralnim loženjem. Sanatorij je otvorio ban Josip Šilović, a prvi ravnatelj sanatorija bio je Maks Grossman (1,2). Nakon otvorenja i početka rada, Merkurov sanatorij se proširivao 1934. i 1939. godine. Na kraju prve dogradnje 1934. godine sanatorij je

imao ukupno 95 kreveta, osim internog odjela imao je i kirurški, ginekološko-porođajni i otorinolaringološki (ORL) odjel koji su bili spojeni u kiruršku djelatnost. Nakon druge dogradnje sanatorij je imao ukupno 7 odjela s 203 kreveta sa internim odjelom koji je imao 95 kreveta, kirurški odjel 57, ginekološko-porođajni 34 i ORL odjel 17 kreveta. U sanatoriju je radilo 116 zaposlenika, od kojih je 17 liječnika, 1 biokemičar i 20 bolničarki. U 1939. godini dolazi do ponovnog proširenja i dovršenja Merkurovog sanatorija, pa ima 203 kreveta, od čega Interni odjel ima 95 kreveta, Kirurški odjel 57, Ginekološko - porođajni 34 i ORL odjel 17 kreveta. Tada se ORL odjel odvaja od kirurgije i osamostaljuje kao djelatnost, ima dvije operacijske dvorane i deset bolesničkih soba, a prvi predstojnik je dr. Milutin Rabar. U knjigama medicinskih protokola sve kirurške djelatnosti se vode zajedno, pa tako i ORL, kirurgija i ginekologija sve do kraja 1945. godine (1-5).

Cilj ovog izvornog medikohistoriografskog istraživanja je prikupiti i analizirati saznanja o djelovanju Odjela za ORL Merkurova sanatorija u Zagrebu u razdoblju od 1939. do 1945. godine, za vrijeme II. svjetskoga rata.

MATERIJALI I METODE

Provedeno je retrospektivno sustavno istraživanje iz bolničke arhive - protokola Kirurške ambulante Merkurova sanatorija upisanih pod Odjelom ORL od 1939. do 1945. godine koji se čuvaju u Hrvatskom državnom arhivu. Fond sadrži registraturna pomagala, opće spise, medicinsku dokumentaciju (o pacijentima i liječenju), računovodstvenu dokumentaciju i ostalo gradivo [Katalog knjiga liječničke biblioteke Merkurovog sanatorija] (3-7)]. Istraživani su brojevi prijema na bolničko liječenje, odnos prijema između muškaraca i žena, prijami po dijagnozama (upalne bolesti, tumorski procesi, trauma, ostalo). Rezultati su prikazani tablično uz statističku obradu podataka. Istraživanje je odobreno od Etičkog povjerenstva Kliničke bolnice Merkur.

REZULTATI

U navedenom šestogodišnjem razdoblju na ORL odjelu Merkurova sanatorija ukupno je hospitalizirano 1252 bolesnika, a najveći broj prijema bio je 1940.-

1943. godine, od 9,8 do 19 % od ukupnog broja hospitaliziranih bolesnika na kirurškim odjelima sanatorija. Tako je zaprimljeno 44,7 % upalnih dijagnoza glave i vrata (najčešće furunkuli, apscesi, limfadenitis), 21,7 % tumorskih dijagnoza (najčešće ateromi, strume), 32,3 % ozljeda glave i vrata (lacerokontuzne rane, opekline, kontuzije glave skomocijom mozga ili bez komocije mozga), te 1,4 % ostalih dijagnoza (epistaksa, fistula vrata) (tablice 1-5). S obzirom na ratno stanje, nije bilo zabilježeno zaprimljenih ratnih strijelnih ili eksplozivnih rana, već isključivo mirnodopska kazuistika.

Tablica 1. Ukupan broj hospitalizacija u razdoblju od 1939. do 1944. godine

Godina	Ukupan broj hospitalizacija	Broj ORL dijagnoza u promatranoj medicinskoj ustanovi n=1252 (%)
1939.	2250	77 (3,4)
1940.	3047	299 (9,8)
1941.	2272	249 (11,0)
1942.	2273	249 (11,0)
1943.	1984	374 (19,0)
1944.	55	4 (7,3)

Tablica 2. Hospitalizacije prema upalnim dijagnozama

Dijagnoza	1939.	1940.	1941.	1942.	1943.	1944.	Ukupno (%)
<i>Furunculus capitis et colli</i>	9	105	60	31	69	3	277 (49,5)
<i>Lymphadenitis colli</i>	0	48	12	40	95	0	195 (34,8)
<i>Oedema or abscessus capiti et colli</i>	8	10	4	4	27	0	53 (9,5)
<i>Tonsillitis et sinusitis</i>	0	4	3	3	5	0	15 (2,7)
<i>Stomatitis</i>	0	5	0	0	0	0	5 (1,0)
<i>Granuloma submandibularis</i>	0	0	0	0	5	0	5 (0,9)
<i>Periostitis maxillae</i>	0	4	0	0	0	0	4 (0,8)
<i>Otitis media</i>	2	0	0	0	0	0	2 (0,4)
<i>Periostitis mandibulae</i>	0	0	1	0	0	0	1 (0,2)
<i>Parotitis</i>	0	0	0	0	1	0	1 (0,2)
<i>Gingivitis</i>	0	0	0	1	0	0	1 (0,2)
<i>Rhinitis</i>	0	0	1	0	0	0	1 (0,2)
Ukupno (%)	19 (24,7)	176 (58,9)	81 (32,5)	79 (31,7)	202 (54,0)	3 (75,0)	560 (44,7 %)

Tablica 3. Hospitalizacije prema tumorskim dijagnozama

Dijagnoza	1939.	1940.	1941.	1942.	1943.	1944.	Ukupno (%)
<i>Atheroma capitis et colli</i>	0	17	15	70	36	0	138 (51,3)
<i>Struma nodosa gl. thyreoideae</i>	0	3	47	18	10	0	78 (29,0)
<i>Verrucae faciei et colli</i>	0	14	9	9	11	0	43 (16,0)
<i>Epithelioma nasi</i>	0	0	1	4	2	0	7 (2,7)
<i>Ca colli</i>	0	1	0	0	1	0	2 (0,7)
<i>Tumor parotidis</i>	0	0	0	1	0	0	1 (0,4)
Ukupno (%)	0	35 (11,7)	72 (28,9)	102 (41,0)	60 (16,0)	0 (0,0)	269 (21,5 %)

Tablica 4. Hospitalizacije prema traumatološkim dijagnozama

Dijagnoza	1939.	1940.	1941.	1942.	1943.	1944.	Ukupno (%)
<i>Vulnus laceratum capitis, frontalis, faciei et colli</i>	16	56	68	51	65	1	257 (63,5)
<i>Contusio/commotio capitis or cerebri</i>	15	15	28	15	39	0	112 (27,6)
<i>Combustio capitis et colli</i>	12	2	0	0	3	0	17 (4,2)
<i>Fractura nasi</i>	5	5	0	0	0	0	10 (2,5)
<i>Fractura zygomae</i>	0	5	0	0	0	0	5 (1,2)
<i>Fractura capitis</i>	4	0	0	0	0	0	4 (1,0)
Ukupno (%)	52 (67,5)	83 (27,8)	96 (38,5)	66 (26,5)	107 (28,6)	1 (25,0)	405 (32,3 %)

Tablica 5. Hospitalizacije prema ostalim dijagnozama

Dijagnoza	1939.	1940.	1941.	1942.	1943.	1944.	Ukupno (%)
<i>Epistaxis</i>	6	5	0	1	3	0	15 (83,3)
<i>Fistula colli</i>	0	0	0	1	2	0	3 (16,7)
Ukupno (%)	6 (7,8)	5 (1,7)	0 (0,0)	2 (1,0)	5 (1,3)	0 (0,0)	18 (1,4 %)

RASPRAVA

Povijesni razvoj pojedinih odjela i specijalističkih kirurških struka prije II. svjetskog rata sporadično je objavljen, a kazuistika zaprimljena i liječena na tim odjelima nije sustavno istraživana, osim nekolicine radova. Glavni razlog bio je nedostupnost izvornog arhivalija za istraživanje koji je danas dostupan istraživačima, pa je ovaj rad izvorno istraživačko djelo iz naše medikohistoriografije, navlastito neistražene hrvatske medicine II. svjetskoga rata.

Merkurov sanatorij je u to vrijeme imao ORL odjel u sastavu kirurških djelatnosti, dok je Bolnica milosrdnih sestara imala već razvijenu ORL djelatnost. Zakladna bolnica Rebro, otvorena 1942., imala je u svojem sastavu samostalni ORL odjel koji je tijekom II. svjetskog rata uz mirnodopsku kazuistiku, ponajvećma rješavao ratnokiruršku ORL problematiku, o čemu postoje izvorni nedavno publicirani radovi (8,9). Tako Habek i Tot navode 1532 pacijenata muškoga spola 86 % zaprimljenih na liječenje u Zakladnu bolnicu Rebro od 1942. do 1945. od čega s kranio cerebralnim ozljedama 964 (62,93 %), a s maksilofacijalnim ozljedama 568 (37 %), navlastito strijelnih i eksplozivnih rana uz druge ozljede, poput komocije mozga i fraktura visceri i neurokranija (9). Ako se usporede kraniofacijalne rane (*Vulnus sclopetarium cranii*, *Vulnus lacero contusum capitis*, *Vulnus sclopetarium faciei*, *Vulnus laceratum capitis* i *Vulnus explosivum capitis*) imamo ukupan broj od čak 454 (29,6 %) što je znatno veće od zbrinjavanja rana u Merkurovom sanatoriju u raz-

doblju 1939.- 1944. u ukupnom broju od 257. Također, u Zakladnoj bolnici Rebro prevladavao je muški spol po broju hospitalizacija s ukupnim brojem od 937 (84,0 %), dok je ženski spol bio značajno manji s ukupnim brojem od 178 (16,0 %), što korelira sa statusom Zakladne bolnice kao ratne bolnice s prijemima takve kazuistike (8,9). Za razliku od ratne bolnice na Rebru, ORL odjel Merkurova sanatorija zbrinjavao je isključivo mirnodopsku kazuistiku sa 44,7 % upalnih dijagnoza glave i vrata (najčešće furunkuli, apscesi, limfadenitisi, granulomi, parotitisi), 21,7 % tumorskih dijagnoza (najčešće ateromi, strume, veruke, epiteliomi), 32,3 % ozljeda glave i vrata (lacerokontuzne rane, opekline, kontuzije glave s komocijom ili bez komocije mozga), bez zabilježenih ratnih ozljeda nanešenih vatretnim oružjem, kako je spomenuto, te 1,4 % ostalih dijagnoza (epistaksa, fistula vrata). U gradu Zagrebu je posebice bila aktivna Kirurška klinika Sveučilišta u Zagrebu u Draškovićevoj ulici (danas Traumatološka klinika) u kojoj su se obavljali također brojni kirurški zahvati iz mirnodopske i ratnokirurške problematike, tako i ratne kranio cerebralne i cervikofacijalne kirurgije, što zorno u svojoj knjizi opisuje prim. Peršić (10).

ZAKLJUČAK

Iz navedenog istraživanja možemo zaključiti kako je ORL odjel Merkurovog sanatorija u razdoblju od 1939. godine do 1944. godine imao bitnu ulogu u javnozdravstvenoj zajednici Grada Zagreba, iako je bio elitna zdravstvena ustanova namijenjena u prvom redu osiguranicima Merkurovog trgovačkog društva

ili onima koji su mogli sami financijski osigurati liječenje. Hitna stanja su činila gotovo četiri petine svih pacijenata obrađenih u ORL odjelu, što se odnosilo na razna upalna stanja i traume, a mirnodopska kazuisitika ukazala je na financijsko–ekonomski status bolesnika liječenih u Merkurovu sanatoriju, bez obzira na ratno stanje (11).

L I T E R A T U R A

1. Povijest bolnice, Klinička bolnica Merkur, pristup ostvaren 31. svibnja 2018., <http://www.kb-merkur.hr/merkur-informacije/povijest-bolnice>
2. Fatović Ferenčić S, Hofgraff D. Stvorena je jedna veoma lijepa ustanova, koja služi svim osiguranicima u slučaju bolesti: osnutak i razvoj Merkurova sanatorija u Zagrebu do 1945. godine. *Lij Vjesn* 2013. godište, 135.
3. HR-DAZG-241 Merkurov sanatorij. Popis liječnika sanatorija.

4. HR-DAZG-241. Merkurov sanatorij. Opći spisi. 1942-1944.
5. HR-DAZG-241. Merkurov sanatorij. Opći spisi A-Ž. 1944.
6. HR-DAZG-241 Merkurov sanatorij. Kazalo matične knjige. 1939.-1944.
7. HR-DAZG-241 Merkurov sanatorij. Knjiga kirurške ambulante. 1939.-1943.
8. Mikulec M, Habek D. O Zakladnoj bolnici na Rebru u II. svjetskom ratu. *Acta med Croatica* 2019; 73(2): 219-25.
9. Habek D, Tot M. Kraniocerebralne i maksilofacijalne ozljede liječene u Zakladnoj bolnici Rebro u Zagrebu 1942.- 1945. *Acta med Croatica* 2020; 74(2): 200-200.
10. Peršić Z. Ratne godine prve kirurške klinike Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb, 1971.
11. Obradović Lj. Otorinolaringologija u Merkurovom sanatoriju 1939.-1945. Diplomski rad. Hrvatsko katoličko sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2022.

S U M M A R Y

DEPARTMENT OF OTORHINOLARYNGOLOGY IN MERKUR SANATORIUM IN ZAGREB 1939-1944

LJ. OBRADOVIĆ, D. HABEK

School of Medicine, Catholic University of Croatia, Zagreb, Croatia

The aim of this medico-historiographic research was to investigate hospitalized patients at the Otolaryngology Department of Merkur Sanatorium in Zagreb during World War II (1939-1944). Retrospective research of archival medical documentation of the protocols of the Surgical Outpatient Clinic of the Merkur Sanatorium, kept at the Croatian State Archives, yielded data on the number of admitted patients and division of ear, nose and throat diseases into four groups of inflammation, trauma, tumors, and others. In the mentioned six-year period, a total of 1252 patients were hospitalized at the Otolaryngology Department of the Merkur Sanatorium; the largest number of admissions was recorded in 1940-1943, i.e., 9.8%-19% of the total number of hospitalized patients at the Sanatorium surgical departments. There were 44.7% of patients with inflammatory diagnoses of the head and neck, 21.7% with tumor diagnoses, 32.3% with head and neck injuries, and 1.4% others. There were no wartime gunshot or explosive wounds recorded, but exclusively peacetime casuistics.

Key words: Merkur Sanatorium, otorhinolaryngology, World War II, history of medicine, Croatia